

Loginės klaidos

IVADAS. TRYS ŽENKLO MATMENYS

- Pirmiausia ženklas sudaro formalius santykius su kitais ženklais; šie santykiai vadinami sintaksiniais;
- antra, ženklas sudaro santykius su objektais, į kuriuos jis nurodo; šie santykiai vadinami semantiniais;
- trečia, ženklas sudaro santykius su ženklo vartotojais; šie santykiai vadinami pragmatiniais.

Remiantis šia Charleso Sanderso Peirce'o ženklų teorija, yra skiriamos trys loginės struktūros sluoksniai: loginė sintaksė, loginė semantika ir loginė pragmatika. Norint atlikti užbaigtą analizę, reikia analizuoti visais trimis atžvilgiais: sintaksiniu, semantiniu, pragmatiniu.

1. LOGINĖS SINTAKSĖS KLAIDOS

1.1. Pagrindinės taisyklės

Remdamiesi logikos dėsniais, iš vieno teiginių išvedame kitus teiginius. Prisiminkime kai kuriuos logikos dėsnius: prieštaravimo dėsnis (teiginys tuo pat metu ir tuo pat atžvilgiu negali būti ir teisingas, ir klaidingas), implikacijos pereinamumo dėsnis (jei iš pirmo išplaukia antras, o iš antro išplaukia trečias, tai iš pirmo išplaukia trečias). Daugiau informacijos apie logikos dėsnius - skyriuje „Teiginių logika“

Samprotavimas gali būti teisingas arba neteisingas nepriklausomai nuo teiginių turinio. Taisyklinga loginė sintaksė įgalina daryti išvadas tik iš to, kas yra duota, ir neleidžia daryti išvadų, kai nepakanka duomenų.

Kai, nepriklausomai nuo semantinio teiginių turinio, samprotavimas yra netaisyklingas, nes neatitinka loginių nuoseklaus samprotavimo reikalavimų, galima sakyti, kad buvo padaryta loginės sintaksės klaida.

1.2. Pavyzdžiai

1. Pavyzdys

Užduotis. „Jei keletas nusikaltėlių yra milijonieriai, ir visi magnatai yra milijonieriai, vadinasi, keletas nusikaltėlių tikrai yra magnatai.“ („Cutting Edge Upper Intermediate“, Students Book). Nustatykite, ar yra loginė klaida. Jeigu yra, tai kokia? Pagrįskite.

Sprendimas:

1. Teigiama, kad visi magnatai yra milijonieriai, bet neatmetama galimybė, kad yra milijonierių, kurie nėra magnatai (galima nusibraižyti Venno diagramą ir nustatyti santykį tarp klasių). Jeigu tie keletas nusikaltėlių, kurie yra milijonieriai, yra būtent šioje grupėje, tai aki vaizdu, kad tokiu atveju tarp magnatų nebus nusikaltėlių.

2. Laikantis duotų prielaidų - „keletas nusikaltėlių yra milijonieriai“ ir „visi magnatai yra milijonieriai“ negalima daryti išvados, kad „keletas nusikaltėlių tikrai yra magnatai“.

3. Kadangi iš duotų duomenų šiuo atveju negalime daryti išvados, o išvada vis dėlto daroma, atsiradusią loginę klaidą galime apibūdinti taip - **non sequitur (nepakankamas argumentas)**. Kadangi išvada neseka iš prielaidų ir daroma nepagrįstai, tai yra **loginės sintaksės klaida**.

2. Pavyzdys

Užduotis. Moters musulmonės žodžiai: „Tai yra kiekvienos moters reikalas - parodyti veidą ar ne, bet tai gali spręsti vyras.“ („Žinios“). Nustatykite, ar yra loginė klaida. Jeigu yra, tai kokia? Pagrįskite.

Sprendimas:

1. Pateiktą samprotavimą sudaro du teiginiai, susieti konjunkcija: „moters reikalas - parodyti veidą ar ne" ir „apie tai gali spręsti vyrai".

2. Pateikti teiginiai prieštarauja vienas kitam: jeigu moteris sprendžia, tai nesprendžia vyras, o jeigu vyras sprendžia - tai ne moteris.

3. Kadangi tarp teiginių yra prieštaravimas, padaryta loginė klaida gali būti apibūdinta kaip **nenuoseklumo** arba **prieštaravimo** klaida. Prieštaravimo dėsnio pažeidimas yra **loginės sintaksės klaida**.

3. Pavyzdys

Užduotis. Darbo partijos atstovės teiginys: „Mes neateiname į valdžią grobstyti pinigų, pas mus juk yra profesorių!" („Nesutinku", TV3, 2004 09 04, www.tv.lt). Nustatykite, ar yra loginė klaida. Jeigu yra, tai kokia? Pagrįskite.

Sprendimas:

1. Pateiktą samprotavimą sudaro du teiginiai: „Iš to, kad Darbo partijoje yra profesorių (prielaida), daroma išvada, jog ji nesiekia pasipelnyti iš valdžios (išvada)".

2. Pateiktas argumentas (prielaida) aiškiai nepakankamas. Yra profesorių, kurie yra atlikę ir sunkesnius nusikaltimus nei turto grobstymas, t.y. išdavę savo šalį, nužudę žmogų ir pan.

3. Kadangi apeliuojama į profesoriaus aukštą statusą, padaryta **apeliacijos į autoritetą** loginė klaida. Kadangi išvada daroma ne pagrįstai, nors abu teiginiai ir gali būti teisingi, yra padaryta **loginės sintaksės klaida**.

4. Pavyzdys

Užduotis. „Slaugė, studijuojanti Bakare Mangos universitete, buvo pašalinta iš jo, nes jos pirštai pasirodė esantys per stori" (straipsnis „Studijoms sutrukdė pirštai"). Nustatykite, ar yra loginė klaida. Jeigu yra, tai kokia? Pagrįskite.

Sprendimas:

1. Pateiktą samprotavimą sudaro du teiginiai: „Iš to, kad asmens pirštai yra per stori (prielaida), daroma išvada, kad jį reikia pašalinti iš universiteto".

2. Pateiktas argumentas (prielaida) aiškiai nepakankamas. Jokių būdų negalima teigti, kad pirštų storis yra būtina sąlyga slaugės profesijai įsigyti.

3. Kadangi kalbama apie konkretų asmenį, kuris buvo pašalintas iš universiteto dėl asmeninės savybės (pirštų storio), kuri šiuo atveju neturi dalykinės reikšmės, padaryta **apeliacijos į asmenį** loginė klaida. Kadangi teiginiai atitinka tikrovę (su sąlyga, kad žurnalistas nemeluoja), semantinės klaidos nėra, bet išvada daroma nepagrįstai, todėl yra **loginės sintaksės klaida**.

5. Pavyzdys

Užduotis. Komentaras apie naująją VDU vertinimo sistemą (reitinguojant): „Naujoji vertinimo sistema yra daug geresnė, nes taip mano dauguma studentų." Nustatykite, ar yra loginė klaida. Jeigu yra, tai kokia? Pagrįskite.

Sprendimas:

1. Pateiktą samprotavimą sudaro du teiginiai: „naujoji vertinimo sistema yra daug geresnė" ir „taip mano dauguma studentų". Iš to, kad taip mano daug studentų (prielaida), daroma išvada, kad naujoji vertinimo sistema daug geresnė (išvada).

2. Pateiktas argumentas (prielaida) aiškiai nepakankamas. Jokių būdų negalima teigti, kad iš to, jog ką nors mano dauguma studentų, seka, kad tai yra teisinga.

3. Kadangi kalbama apie teiginio teisingumą, remiantis daugumos nuomone, padaryta **apeliacijos į liaudį** loginė klaida. Nors teiginiai ir atitiktų tikrovę ir nebūtų semantinės klaidos, išvada vis tiek daroma nepagrįstai, o tai yra **loginės sintaksės klaida**.

2. LOGINES SEMANTIKOS KLAIDOS

2.1. Pagrindinės taisyklės

Matematinės logikos (loginės sintaksės) užduotis - nustatyti kalbos sakinių teisingumo sąlygas, abstrahuojantis nuo turinio. Tuo tarpu semantikos užduotis - nustatyti kalbos sakinių teisingumo sąlygas, kartu apibrėžiant ir sakinių turinį, t.y. kad, pavyzdžiui, sakinio „sniegas baltas“ atžvilgiu galiojūtų nuostata: jis teisingas tada ir tik tada, kai sniegas iš tikrųjų baltas.

Kaip nustatyti teiginio teisingumą ar klaidingumą? Yra empiriniai ir analitiniai teisingumo kriterijai. Analitiniais vadinami tie kriterijai, kuriais remiantis teisingumas nustatomas vien tik turimos semantinės sistemos priemonėmis. Pavyzdžiui, teiginio „vanduo yra sausas“ teisingumas nustatomas analitiškai. Empiriniais vadinami tie kriterijai, kuriais remiantis teisingumas nustatomas be turimos semantinės sistemos taisyklių, atsižvelgiant į kitus duomenis, patirtį ir t.t. Pavyzdžiui, teiginio „vanduo yra šaltas“ teisingumas nustatomas empiriškai.

Kai analitiškai ar empiriškai nustatome, kad teiginys neatitinka tikrovės ir tiesiog yra neteisingas, galima sakyti, jog buvo padaryta loginės semantikos klaida.

2.2. Pavyzdžiai

1. Pavyzdys

Užduotis. „Skraido tik paukščiai; makaronai ne paukščiai; todėl makaronai neskraido“. Nustatykite, ar yra loginė klaida. Jeigu yra, tai kokia? Pagrįskite.

Sprendimas:

1. Remiantis samprotavimo teorija, nustatome, kad paskutinis teiginys „makaronai neskraido“ yra išvada, pirmieji du teiginiai - prielaidos. Formaliai žiūrint, išvada seka iš prielaidų ir loginės sintaksės klaidų nėra.

2. Tačiau iš patyrimo aišku, kad teiginys „skraido tik paukščiai“ yra klaidingas, kadangi iš tikrųjų skraido ne tik paukščiai, bet ir vabzdžiai, lėktuvai, šikšnosparniai.

3. Kadangi atlikę loginės semantikos analizę nustatėme, kad teiginys „skraido tik paukščiai“ yra klaidingas ir šis teiginys samprotavime yra prielaida, tai buvo padaryta loginė klaida, kuri vadinama **abejotina prielaida**. Kadangi remiamasi teiginiu, kuris neatitinka tikrovės, galima sakyti, kad tai - **loginės semantikos klaida**.

2. Pavyzdys

Užduotis. „Esate moteris ir apie futbolą nieko nesuprantate“ („Kau-no diena“, 2004 09 25)“. Nustatykite, ar yra loginė klaida. Jeigu yra, tai kokia? Pagrįskite.

Sprendimas:

1. Samprotavimą sudaro du teiginiai, kuriuos sieja implikacijos (ne konjunkcijos!) loginė jungtis: „jeigu esi moteris, tai nieko ne supranti apie futbolą“. Implikacija nėra logikos dėsnis ir gali būti klaidinga.

2. Iš patyrimo aišku, kad toks samprotavimas yra klaidingas ir neatitinka tikrovės, jeigu pretenduoja į visuotinumą. Net ir taip api būdinant ne visas, bet absoliučią daugumą moterų, teiginys lieka abejotinas. Yra daug moterų, kurios ne tik supranta futbolą, bet ir dalyvauja varžybose.

3. Kadangi pateikiamas samprotavimas remiasi teiginiu - tai sykle, kuris neatitinka tikrovės, galima sakyti, kad tai - **loginės semantikos klaida**. Kadangi išvada daroma nesurinkus pakankamai duomenų, galima sakyti, kad tai **klaidinga indukcija (klaidingas apibendrinimas)**. Kadangi remiamasi tam tikroje aplinkoje nusi stovėjusiais stereotipais, galima sakyti, kad tai **provincializmo** loginė klaida.

3. Pavyzdys

Užduotis. „Arba jūs balsuosite už mūsų partiją ir tik šitaip tapsite turtingi, arba liksite pačia skurdžiausia tauta Europos Sąjungoje

(agitacinė politiko kalba susitikime su rinkėjais). Nustatykite, ar yra loginė klaida. Jeigu yra, tai kokia? Pagrįskite.

Sprendimas:

1. Pateiktame samprotavime galime išvelgti dilemą: „arba... arba...“ Taip pat ekvivalenciją: „jei ir tik jei balsuosit, būsit turtingi“ ir implikaciją „jeigu nebalsuosit, liksit skurdžiais“.

2. Dilema „arba balsuosit, arba nebalsuosit“ yra teisinga. Bet dilema, kad žmogus yra arba turtingas, arba skurdžius, yra klaidinga. Loginė klaida - **klaidinga dilema**. Be to, teiginys „jei ir tik jei balsuosit, būsit turtingi“ yra **klaidinga ekvivalencija**.

3. Galų gale galutinė kalbos intencija aiškiai rodo, kad rinkėjams yra grasinama, pateikiant tariamą argumentą. Todėl, be minėtų savybių, šis samprotavimas yra ir **jėgos argumentas**. Kadangi klaidinga dilema ir ekvivalenciją yra dėl to, kad neatitinka tikrovės, yra padaryta **loginė semantinė klaida**, o kadangi pats argumentas pateikia mas kaip grasinimas, jis yra nepakankamas - yra ir **loginės sintaksės klaida**.

4. Pavyzdys

Užduotis. „Priešvestuvinės seksualinės patirtys yra lygiai taip pat normalu, kaip prieš perkant automobilį paimti jį išbandomajam važiavimui“ (Alfred Kinsey, Visaapimančio seksualinio švietimo ideologija). Nustatykite, ar yra loginė klaida. Jeigu yra, tai kokia? Pagrįskite.

Sprendimas:

1. Pateiktame samprotavime yra naudojama analogija, kurią gali ma atpažinti iš lyginimo „lygiai taip pat, kaip...“

2. Tačiau žmogaus patirčių ir santuokos palyginimas su automobiliu rinkimusi ir pirkimu aiškiai ydingas, nes lyginami dalykai yra visai skirtingos prigimtės.

3. Kadangi analogija naudojama kaip argumentas, toks argumentas yra klaidingas - tai **klaidinga analogija**. Kadangi argumentuojant naudojama klaidinga analogija, kuri iškreipia santykius tikro vėje, tokią klaidą galima priskirti **loginei semantikai**.

5. Pavyzdys

Užduotis. Alisa samprotauja: „Kaip gerai, kad aš nemėgstu grybų, nes jeigu aš juos mėgeiau, man juos reikėtų valgyti" (iš Luiso Kerolo knygos „Alisa stebuklų šalyje"). Nustatykite, ar yra loginė klaida. Jei-gu yra, tai kokia? Pagrįskite.

Sprendimas:

1. Pateiktame samprotavime yra numanomos tokios samprota-vimo grandinėlės: „jeigu mėgsti grybus, tai reikia juos valgyti" ir „blogai, kai reikia grybus valgyti, todėl geriau jų nemėgti".

2. Sąvoka „reikia" vienoje ir kitoje samprotavimų grandinėje var-tojama skirtinga prasme. Grybų valgymas yra būtina jų mėgimo są-lyga - juk iš tiesų, jei kas nevalgo grybų, tai kaip galima sakyti, kad juos mėgsta? Šia prasme, jeigu jau grybus mėgsti, tai „reikia" juos ir valgyti. Tačiau jeigu Alisa priversta grybus valgyti, jeigu jai reikia juos valgyti, kai nenori - tai jau blogai. Tačiau šiuo atveju sąvoka „reikia" vartojama kita prasme.

3. Kadangi sąvoka „reikia" šiame Alisos samprotavime vartojama skirtingomis prasmėmis - padaryta loginė **dviprasmybės** klaida. Ka-dangi šiuo atveju klaidos esmė yra tai, kad sąvoka tame pačiame samprotavime nurodo skirtingus dalykus, **loginė klaida yra semantinė.**

3. LOGINĖS PRAGMATIKOS KLAIDOS

3.1. Pagrindinės taisyklės

Pragmatizmo pradininkas Charles Sanders Peirce'as teigia, kad mūsų mąstymas yra sąlygojamas mūsų veikimo formų, tuomet mąstymo tikslas - ne tiek atitikti tikrovę, kiek padėti toje tikrovėje išgyventi ir įveikti kliūtis. Taigi kalbėjimas visada yra tam tikros veiklos arba gyvenimo formos dalis. Šį kalbėjimo aspektą Ludwigas Wittgensteinas apibrėžė „kalbinio žaidimo“ sąvoka. Į tai būtina atsižvelgti atliekant pragmatinę bet kokio pranešimo analizę. Semantika ir pragmatika kartais taip ir skiriamos: semantika tiria įprastinę sakinio prasmę, o pragmatika - implikatūrų (to, kas turima omenyje) pagrindu formuojamą papildomą sakinio prasmę (Paul Grice).

Kai teiginiai formaliai žiūrint, atitinka tikrovę, tačiau atsižvelgiant į visas implikacijas galima sakyti, kad pranešimas netyčia (paralogizmas) ar tyčia (sofizmas) klaidina adresatą, galima teigti, kad buvo padaryta loginės pragmatikos klaida.

3.2. Pavyzdžiai

1. Pavyzdys

Užduotis. „Lietuvos telekomas skelbė, kad už 26 centus galima prisikambinti į 26 Europos šalis, tačiau reklamoje neminima, kad galima pasirinkti tik vieną iš tų šalių.“ Nustatykite, ar yra loginė klaida. Jeigu yra, tai kokia? Pagrįskite.

Sprendimas:

1. Įprastinė sakinio prasmė - pigesni tarifai į visas 26 šalis, kadangi praleidžiama nuoroda „į vieną pasirinktą“.

2. Nutylima informacija yra esminė. Nutylimos informacijos trūkumą labai lengvai galima pašalinti.

3. Dėl šių priežasčių galima teigti, kad minėta telekomo reklama klaidina vartotoją, kadangi nėra jokių ženklų, pagal kuriuos vartotojas galėtų nustatyti tikrąją sakinio prasmę. Loginė klaida

joje - **proporcijos trūkumas**, kadangi pažeidžiamas santykis tarp esminės ir šalutinės informacijos. Tai yra **loginės pragmatikos klaida**.

2. Pavyzdys

Užduotis. Kaimo žmogus klausia agitacinių lapelių išnešiotojos: „Kokia Jūsų nuomonė apie Europos Sąjungą?“... Ji atsako: „Mes rūpinamės socialiniais dalykais. Tai užtvirtins pastovesnę ir tvirtesnę valstybės padėtį“ (LNK „Dviračio žinios“). Nustatykite, ar yra loginė klaida. Jeigu yra, tai kokia? Pagrįskite.

Sprendimas:

1. Tarp klausimo „Kokia Jūsų nuomonė apie Europos Sąjungą?“ ir atsakymo „Mes rūpinamės socialiniais dalykais. Tai užtvirtins pastovesnę ir tvirtesnę valstybės padėtį“ nėra jokio ryšio, kad ir kokias numanomas prasmės svarstytume.

2. Pokalbio kontekstas - humoristinė laida „Dviračio žinios“. Į tai reikia atsižvelgti.

3. Kadangi net ir numanomai neatsakoma į užduotą klausimą, padaryta loginė klaida - **tezės pakeitimas**. Net jeigu ir nepriešta rauja tikrovei, teiginiai vartojami ne laiku ir ne vietoj. Todėl padaryta **loginės pragmatikos klaida**.

3. Pavyzdys

Užduotis. „K.Ž. nuteistas už tai, kad 1993 m. rugsėjo 1 d., apie 10 vai., Panevėžio grūdų perdirbimo įmonės kieme automobiliu GAZ-53 užvažiavęs ant automobilių iškrautuvo platformos, pažeisdamas tuo metu galiojusį Kelių eismo taisyklių 13.4 p. reikalavimus, nesiėmė būtinų priemonių, kad jo automobilis nepradėtų savaime judėti, dėl to šis automobilis savaime nuvažiavo nuo iškrautuvo platformos ir partrenkė pro šalį ėjusią įmonės darbuotoją N.G., padarydamas jai sunkų kūno sužalojimą.... teismai, teisingai nustatę faktines bylos aplinkybes, padarė neteisingas išvadas dėl darbo saugos ir Kelių eismo taisyklių veikimo vietos ir laiko, šių normų konkurencijos, tuo pačiu ir dėl K.Ž. kaltės pažeidus Kelių eismo taisyklių 13.4 p. reikalavimus, dėl to buvo sužalota nukentėjusioji. Automobilių eksploata-

ciją ant automobilių iškrautuvo platformos reglamentuoja ne Kelių eismo taisyklių 13.4 p., o specialios darbo saugos taisyklės." (Bylos nagrinėjimas). Nustatykite, ar yra loginė klaida. Jeigu yra, tai kokia? Pagrįskite.

Sprendimas:

1. Nėra sintaksės klaidų, nes teismas samprotavo nuosekliai.
2. Nėra semantinių klaidų, nes teismas teisingai nustatė „faktines bylos aplinkybes".
3. Tačiau teismas suklydo, nustatydamas, kuriam kalbiniam žaidimui (taisyklių visumai) priskirti įvykį. Dėl to, buvo padaryta **loginė pragmatikos klaida**.

4. Pavyzdys

Užduotis. „Kibirkštis vėžlio greičiu nuskriejo namo link." (Iš fantastikos kūrinio „Bedugnė"). Nustatykite, ar yra loginė klaida. Jeigu yra, tai kokia? Pagrįskite.

Sprendimas:

1. Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad kibirkštis negali skrieti vėžlio greičiu, ir tai yra vidinis prieštaravimas.
2. Tačiau nurodyta, kad ištrauka imta iš fantastinio kūrinio. Kadangi fantastiniame kūrinio pateikiamas įsivaizduojamas pasaulis gali turėti fizines savybes, kurios skiriasi nuo mūsų gyvenamo pasaulio, įmanoma įsivaizduoti, kad aprašymas atsižvelgiant į šias sąlygas - teisingas.
3. Taigi **loginės klaidos nėra**. Tačiau tie, kurie mato čia klaidą, neatsižvelgia į loginės pragmatikos sąlygas.

5. Pavyzdys

Užduotis. Žurnalistas Edmundas Jakelaitis klausia pašnekovo Algirdo Brazausko: „Už ką balsuosite Naujamiesčio apygardoje?" Algirdas Brazauskas: „Aišku, už patį geriausią sąrašą" („Žodžio laisvė"). Nustatykite, ar yra loginė klaida. Jeigu yra, tai kokia? Pagrįskite.

Sprendimas:

1. Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad A. Brazauskas tiesiai neatsako į klausimą.
2. Tačiau jis vis dėlto atsako netiesiogiai. Iš situacijos aišku, kad politikas savo teiginiu išreiškia kelias mintis: balsavimas yra slaptas, todėl į pateiktą klausimą nedera atsakyti, o balsuoja jis taip, kaip jam atrodo geriausia.
3. Atsižvelgiant į situacijos analizę, darome išvadą, kad **loginės klaidos nėra**.

Arimantas Raškinis. Gediminas Karoblis. Logikos užduočių pratybos. Mokomoji knyga. – Kaunas: VDU, 2007.